

Т. П. Боднар,
д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування, ПВНЗ
"Вінницький фінансово-економічний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5945-2306>
С. М. Кушта,
аспірант, "Вінницький фінансово-економічний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-9471-2052>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.15.78

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ НАВМИСНОГО БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

T. Bodnar,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Vinnytsia Financial and Economic University
S. Kushta,
Postgraduate Student,
Vinnytsia Financial and Economic University

ASSESSING THE ECONOMIC IMPACT OF INTENTIONAL BANKRUPTCY IN UKRAINE

У статті досліджено економічний вплив навмисного банкрутства на фінансову стійкість підприємств та загальну стабільність ринкового середовища. Розкрито сутність і ключові ознаки цього явища, його відмінність від фіктивного та об'єктивного банкрутства. Проведено аналіз причин, наслідків і поширених схем зловживань. Особливу увагу приділено судовій практиці, нормативно-правовим прогалинам та міжнародному досвіду протидії. Запропоновано комплекс заходів для раннього виявлення ризиків, посилення відповідальності, підвищення контролю за арбітражними керуючими та удосконалення законодавчої бази.

Навмисне банкрутство розглядається не лише як окрема форма економічного шахрайства, а як системна загроза, що посилює фінансову нестабільність і знижує довіру до ринкових інститутів. Отримані висновки мають прикладне значення для вдосконалення механізмів виявлення економічних зловживань у сфері неплатоспроможності та формування прозорого бізнес-середовища.

This article explores the economic impact of intentional bankruptcy on the financial stability of enterprises and the functioning of the broader market environment. Intentional bankruptcy is examined as a form of economic manipulation, where company owners or management deliberately lead the enterprise to insolvency in order to avoid financial obligations or gain other unfair advantages. The research outlines the key characteristics of intentional bankruptcy, differentiating it from fictitious and objective insolvency. Particular attention is paid to internal and external drivers of such practices, common schemes of asset withdrawal, and the use of affiliated creditors to distort the bankruptcy procedure.

The study also analyzes gaps in the current Ukrainian legal framework and judicial practice, which often fail to adequately detect or penalize intentional insolvency. A comparative overview of international experience, including models from the United States, Germany, and the United Kingdom, highlights effective mechanisms for early detection, prevention, and legal accountability. The article underscores the need to strengthen institutional capacity, including the oversight of arbitration trustees, and to introduce automated monitoring systems based on financial red flags and behavioral indicators.

A set of policy recommendations is proposed, aimed at legal reform, institutional restructuring, and preventive monitoring. These include revising the Bankruptcy Procedure Code, implementing financial audits for risky enterprises, creating a register of affiliated parties, and extending legal responsibility to actual beneficiaries.

Intentional bankruptcy is presented not only as a legal violation but as a systemic threat that undermines trust in the institution of bankruptcy, distorts competition, and increases risks of financial destabilization. The findings of the study are applicable for improving state policy in the field of insolvency regulation, enhancing the transparency of business processes, and protecting the economic security of the country.

Ключові слова: навмисне банкрутство, фінансова стійкість, економічна безпека, фіктивна неплатоспроможність, арбітражний керуючий, виведення активів, судової практика, інституційна відповідальність.

Key words: intentional bankruptcy, insolvency, financial fraud, affiliated creditors, institutional reform, legal regulation, economic security, asset diversion.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Навмисне банкрутство в Україні дедалі частіше використовується як інструмент уникнення відповідальності та виведення активів, що завдає шкоди як кредиторам, так і державі. Його поширення свідчить про наявність інституційної слабкості та прогалин у законодавчому регулюванні. У статті досліджуються економічні наслідки цього явища та механізми його виявлення і протидії в українських умовах. Проблема є особливо актуальною в контексті зростання кількості процедур банкрутства з ознаками умисності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання правової відповідальності та зловживань у процедурах неплатоспроможності розглядаються у працях Майборода О.Є., Косарева І.П., Лесняк А.О. Економічний вплив навмисного банкрутства на державу та бізнес-середовище аналізували Бродовська О.Г., Шухманн В.А., Міщенко Т.М.. Проблематику інституційної протидії та порівняльний міжнародний досвід висвітлюють Л. Шулешов, Ю. О., Вецепура, Н. В. Водночас недостатньо дослідженими залишаються кількісні оцінки втрат, міжгалузеві наслідки, а також практичні механізми запобігання шахрайству через фіктивне боргове навантаження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначення масштабів економічного впливу навмисного банкрутства в Україні та формування пропозицій щодо запобігання цьому явищу. Завдання полягає в систематизації причин, ознак, наслідків і потенційних напрямів протидії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність дослідження навмисного банкрутства зумовлена зростанням випадків умисного доведення підприємств до неплатоспроможності з метою ухилення від зобов'язань, що викривляє конкуренцію та загрожуює економічною нестабільністю. У правовому та економічному сенсі навмисне банкрутство розглядається як свідомі дії керівництва щодо доведення підприємства

до банкрутства з метою уникнення зобов'язань або отримання неправомірних вигод. У науковій літературі це кваліфікується як форма економічного шахрайства, що підриває довіру до самого інституту банкрутства [1].

Ключовими ознаками навмисного банкрутства є наявність умислу з боку керівних осіб або власників підприємства, здійснення дій, що штучно створюють або поглиблюють стан неплатоспроможності (зокрема виведення активів, укладання збиткових контрактів, навмисне затягування розрахунків з контрагентами), участь у процедурі зацікавлених осіб, найчастіше афілійованих кредиторів, а також цілеспрямоване використання законодавчих прогалин з метою маніпулювання процедурою банкрутства.

Поняття навмисного банкрутства тісно пов'язане з категоріями фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства, однак відрізняється саме спрямованістю дій на приховану вигоду для окремих осіб, а не лише спотворенням інформації про фінансовий стан. У цьому контексті важливо розглядати навмисне банкрутство не лише як юридичну кваліфікацію, а й як економічне явище з системними наслідками для ринку.

У межах наукового дискурсу важливо чітко розмежовувати форми банкрутства, адже саме правова та економічна кваліфікація впливає на методи виявлення порушень, оцінку ризиків і застосування заходів реагування.

Навмисне банкрутство передбачає наявність умислу, тобто цілеспрямованих дій з боку власників або керівництва підприємства, які призводять до втрати платоспроможності задля уникнення боргових зобов'язань чи реалізації інших вигід (наприклад, відчуження активів на користь афілійованих осіб) [2].

Фіктивне банкрутство (*sham or false bankruptcy*) полягає у завідомо неправдивому оголошенні себе неплатоспроможним при наявності достатніх ресурсів для виконання зобов'язань. Основна мета фіктивного банкрутства — маніпуляція процедурою для отримання юридичних переваг або шантажу кредиторів.

Об'єктивне банкрутство виникає через реальне погіршення фінансового стану підприємства без ознак умисності чи шахрайства і є наслідком ринкових змін, помилок управління чи зовнішніх факторів. Розмежування типів банкрутства базується на аналізі фінансової динаміки, дій керівництва, судової поведінки та структури власності. Правильна кваліфікація є основою для побудови ефективної системи реагування.

Таблиця 1. Структурно-порівняльний аналіз мотиваційних чинників навмисного банкрутства

№	Ендогенні чинники	Екзогенні чинники	Функціональний аналіз відмінностей
1	Уникнення виконання боргових зобов'язань перед кредиторами	Недосконалість механізмів контролю та судового переслідування	Внутрішній мотив це уникнення обов'язків; зовнішній це відсутність примусу до виконання
2	Виведення активів на афільовані структури перед ліквідацією	Використання пов'язаних осіб як номінальних кредиторів	Власна ініціатива виведення активів протиставлена інституційній слабкості контролю.
3	Маніпуляція процедурою для вигідної реструктуризації зобов'язань	Економічна нестабільність, що полегшує легітимацію банкрутства	Маніпуляція зобов'язаннями через закон, можливість приховування за допомогою номінальних осіб
4	Передача активів у нову юридичну особу без боргів (створення «фенікс-компаній»)	Слабка захищеність інтересів добросовісних контрагентів	Вивід бізнесу у нову оболонку, як реакція на слабкість правової системи та захисту контрагентів

Джерело: сформовано автором на основі джерел [1–3].

Поглиблене вивчення причин навмисного банкрутства дозволяє не лише зрозуміти логіку економічного девіантного вибору, а й виявити структурні слабкості економіко-правового середовища, які сприяють виникненню подібних практик [3].

Мотивація до навмисного банкрутства, як правило, зумовлена поєднанням внутрішніх та зовнішніх чинників, аналіз чинників розглянуто в Табл. 1.

Значну роль у зростанні кількості навмисних банкрутств відіграє також низький рівень фінансової прозорості компаній та можливість приховування активів через складні корпоративні структури або офшорні юрисдикції. У таких умовах навмисне банкрутство перетворюється на інструмент економічної маніпуляції з мінімальним ризиком юридичної відповідальності.

Поширення практики навмисного банкрутства в різних країнах зумовило необхідність формування дієвих інституційних механізмів для його попередження та виявлення. Досвід країн з розвиненою правовою системою демонструє, що ефективна протидія цьому явищу можлива лише за умов високої прозорості бізнес-середовища, належного рівня фінансового контролю, а також суворого та незалежного правозастосування. Саме порівняльний аналіз міжнародних підходів дозволяє виявити інструменти, що потенційно можуть бути адаптовані до українського контексту [4].

Зокрема, у США функціонує комплексна модель контролю за процедурою банкрутства, у центрі якої — інститут незалежного довірного керуючого (trustee). Він призначається судом і наділений широкими повноваженнями: від виявлення фіктивних трансакцій і проведення аудиту діяльності підприємства, до ініціювання позовів про стягнення активів. Крім того, законодавство США передбачає кримінальну відповідальність за шахрайство в межах банкрутства (розділ 18 Кодексу США, § 157 Bankruptcy fraud), що значно підвищує ризики для потенційних правопорушників.

А в Німеччині існує інститут Insolvenzverschleppung (затягування подачі заяви про банкрутство) криміналізований: керівники зобов'язані подати заяву протягом 21 дня з моменту втрати платоспроможності. Порушення цього строку є підставою для персональної відпові-

дальності за збитки кредиторів. Суди активно застосовують механізми анулювання підозрілих трансакцій, укладених до банкрутства.

До прикладу, в Великій Британії система Companies House та повноваження Insolvency Service дають змогу проводити розслідування щодо зловживань при ліквідації компаній. Якщо виявляється зумисна шкода кредиторам або шахрайські дії, директору може бути заборонено керувати компаніями протягом тривалого строку (director disqualification), а активи можуть бути повернені у процедуру ліквідації.

Ключовим елементом успіху в цих країнах є не лише нормативна жорсткість, а й системна міжвідомча взаємодія, зокрема, між податковими органами, фінансовою інспекцією, правоохоронцями та

судами. Застосування аналітичних інструментів раннього виявлення зловживань (red flags), контроль пов'язаних осіб та обов'язковість аудиту у ризикованих секторах також довели свою ефективність.

Для України релевантними можуть бути такі підходи як впровадження обов'язкових строків подання заяви про банкрутство, створення реєстрів пов'язаних осіб, автоматизований аналіз підозрілих трансакцій, а також персональна відповідальність менеджменту у разі доведеного умислу [5].

Національне правове регулювання банкрутства здійснюється відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства (далі Кодекс), який набрав чинності 21 жовтня 2019 року. Його ухвалення стало спробою гармонізувати вітчизняне законодавство з європейськими стандартами, зокрема у частині забезпечення балансу інтересів боржника, кредиторів та держави.

Кодексом передбачено чотири процедури неплатоспроможності:

1. Санація (відновлення платоспроможності);
2. Розпорядження майном;
3. Ліквідація;
4. Мирове врегулювання.

Щодо навмисного банкрутства, Кодекс лише опосередковано регулює дане явище, не визначаючи чітко ознак або механізмів виявлення умисного доведення до неплатоспроможності. Водночас у ст. 41 встановлено відповідальність керівника боржника за неподання заяви про відкриття провадження у визначений строк. У кримінальному аспекті відповідальність за навмисне банкрутство передбачена ст. 219 Кримінального кодексу України, однак застосовується вона надзвичайно рідко через складність доведення умислу.

Проблемним залишається питання обмеженої процесуальної можливості кредиторів впливати на розслідування зловживань, а також недостатня координація між арбітражними керуючими, правоохоронними органами та податковими службами. Крім того, Кодекс не містить спеціалізованого інструментарію для перевірки трансакцій з ознаками штучного виведення активів або фіктивного боргового навантаження.

Таким чином, хоча нормативна база формально охоплює процедуру банкрутства, вона не забезпечує належного рівня протидії навмисному банкрутству та потребує системного удосконалення як на рівні законодавства, так і в частині правозастосування.

Оцінка судової практики є ключовим індикатором ефективності правозастосування, зокрема у справах щодо навмисного банкрутства, де складність доведення умислу та нестача доказової бази ускладнюють досягнення справедливого рішення. В українському судочинстві подібні справи залишаються поодинокими, а реальні вироки за ст. 219 КК України є винятковими випадками [2].

Аналіз відкритих реєстрів судових рішень (ЄДРСР) свідчить, що більшість спорів у процедурі банкрутства зосереджені на питанні розподілу активів, визнання грошових вимог кредиторів та оскарження дій арбітражного керуючого. У справах із ознаками навмисного банкрутства суди, як правило, утримуються від правової кваліфікації дій боржника як злочинних, обмежуючись лише процедурними рішеннями в межах Кодексу з процедури банкрутства.

Існує низка судових рішень, у яких простежуються ознаки зловживання правом у процедурі банкрутства. До найтипівіших практик належить створення фіктивної заборгованості на користь афілійованої компанії, яка надалі виступає основним кредитором у справі, що дозволяє боржнику зберігати контроль над процедурою. Часто фіксуються випадки продажу основних засобів підприємства за значно заниженою вартістю без посередньо перед відкриттям провадження, що фактично виводить активи з-під потенційного стягнення. Також поширеною є практика свідомого невиконання договірних зобов'язань керівництвом підприємства з подальшим формальним зверненням до суду із заявою про неплатоспроможність.

Незважаючи на наявність ознак шахрайських дій, більшість таких кейсів не переходять у кримінальну площину, що пояснюється відсутністю належної взаємодії між господарськими судами та органами досудового розслідування.

Таким чином, судова практика свідчить про низький рівень виявлення та покарання за навмисне банкрутство. Це формує атмосферу безкарності та стимулює подальше поширення таких дій серед недобросовісних підприємців.

Системний аналіз дозволяє констатувати наявність численних прогалин у чинному законодавстві України, які створюють можливості для легалізованого зловживання процедурою банкрутства. Ці нормативні дефекти, у поєднанні з обмеженою якістю контролю, сприяють поширенню навмисного банкрутства як методу виведення активів і уникнення зобов'язань [6].

Насамперед, варто виділити відсутність чіткої дефініції навмисного банкрутства в Кодексі України з процедур банкрутства. Це унеможливорює виокремлення таких справ у статистиці та ускладнює ідентифікацію злочинної поведінки арбітражними керуючими та суддями. Також відсутні індикативні критерії, за якими можна ідентифікувати потенційно шахрайські дії (наприклад, різке зростання заборгованості перед афілійованими особами перед поданням заяви про неплатоспроможність).

Іншою важливою прогалиною є відсутність автоматизованого моніторингу фінансових дій боржника до моменту подачі заяви про банкрутство. У багатьох юрисдикціях діють норми про обов'язкове розкриття усіх фінансових трансакцій, здійснених у період до 1 року до подання заяви. В Україні така практика існує лише частково і не має належного аналітичного супроводу.

Крім того, поширеним зловживанням є створення штучних вимог кредиторів, коли афілійовані компанії заявляють про заборгованість для отримання контролю над процедурою. Арбітражні керуючі, які не є незалежними, часто не виявляють таких фактів, що дозволяє боржнику впливати на хід провадження. Окремі рішення судів свідчать про фактичну змову між боржником, афілійованими кредиторами та призначеним арбітражним керуючим.

На практиці це призводить до втрати контролю над активами з боку реальних кредиторів і держави, а також сприяє створенню нових компаній на базі виведених активів без боргових зобов'язань, що повністю нівелює відновну функцію інституту банкрутства.

Таким чином, чинна процедура є вразливою до інституційного саботажу і потребує глибокого перегляду не лише на рівні формальних положень, але й у частині реального контролю, прозорості й підзвітності учасників процесу.

Навмисне банкрутство має значний деструктивний вплив не лише на безпосередніх учасників правовідносин, а й на функціонування ринкової економіки в цілому. Його наслідки проявляються як на мікро-, так і на макрорівні, зумовлюючи зниження довіри до інститутів, зменшення інвестиційної активності та посилення системних ризиків у фінансово-економічному середовищі [7].

Одним із найбільш безпосередніх і критичних наслідків навмисного банкрутства є прямі економічні втрати кредиторів. Унаслідок маніпуляцій із розподілом активів та створення штучної ієрархії вимог, реальні кредитори, це постачальники, банки, приватні інвестори які часто не отримують жодної компенсації. Це порушує базові принципи економічної справедливості та перетворює інститут банкрутства на інструмент викривлення ринку.

Особливо вразливою є категорія працівників: у процесі навмисного банкрутства зазвичай ігноруються зобов'язання щодо виплати заробітної плати, соціальних виплат, компенсацій за невикористані відпустки тощо. Працівники не мають інструментів захисту своїх прав у процедурі, якщо боржник свідомо виводить активи, залишаючи компанію без ресурсів для задоволення вимог персоналу.

Бюджети всіх рівнів зазнають втрат через несплату податків, зокрема ПДВ, ЄСВ та податку на прибуток. Якщо банкрутство відбувається навмисно, то воно супроводжується виведенням активів до закриття податкових зобов'язань, а сама процедура використовується як захист від фінансових претензій держави. Як наслідок, бюджети втрачають надходження, які були вже нараховані, що деформує планування і виконання фінансових зобов'язань держави.

Нарешті, існує мультиплікативний ефект: кожен випадок навмисного банкрутства погіршує загальну плат-

іжну дисципліну в економіці, стимулює ланцюгові неплатежі та підвищує транзакційні витрати у контрактах, оскільки контрагенти починають закладати ризики шахрайства в ціноутворення та умови співпраці.

Однією з центральних характеристик навмисного банкрутства є систематичне виведення активів до моменту відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, що унеможливує справедливе задоволення вимог кредиторів і створює ілюзію відсутності майна у боржника [8].

Найпоширенішими схемами прихованого виведення активів є продаж основних засобів або об'єктів нерухомості за заниженими цінами на користь афілійованих структур, переведення ліквідних активів у дебіторську заборгованість сумнівної якості, укладання фіктивних договорів постачання, консалтингу або оренди з подальшою оплатою без фактичного надання послуг, а також штучне формування зобов'язань перед афілійованими компаніями шляхом інсайдерського кредитування з метою створення фіктивного боргового навантаження.

Як наслідок, реальні активи боржника концентруються поза межами ліквідаційної маси, що унеможливує або мінімізує задоволення вимог кредиторів, а також знижує обсяг надходжень до бюджету в частині погашення податкових зобов'язань. Податкові органи виявляються нездатними оперативно реагувати на переміщення активів, оскільки виведення часто маскується під легальні господарські операції.

Додатково, після навмисного банкрутства часто відбувається створення нової юридичної особи на базі виведених ресурсів, що дозволяє продовжити бізнес-діяльність, фактично анулювавши зобов'язання перед державою та партнерами. Такий механізм перетворює банкрутство на засіб капітального перезавантаження без правонаступництва зобов'язань.

Оцінки свідчать, що середній рівень задоволення вимог кредиторів у таких випадках не перевищує 3—5 %, тоді як у цивілізованих юрисдикціях цей показник становить 40—60 %, залежно від типу активів і прозорості процедур.

Виведення активів і капіталів перед навмисним банкрутством — це не лише порушення правової норми, а й фактор прямої шкоди для фінансової стабільності, податкової дисципліни та загального рівня довіри до економічних інститутів.

Навмисне банкрутство, як форма зловживання економіко-правовими інструментами, чинить системний вплив на функціонування ринкових механізмів, підриваючи засади добросовісної конкуренції та формуючи токсичне середовище для підприємницької діяльності [9].

Поширення практики навмисного банкрутства призводить до викривлення конкурентного середовища, у якому перевагу отримують не ефективні, а маніпулятивні економічні агенти. Це створює ефект "винагороди за шахрайство", за якого добросовісні суб'єкти змушені діяти в умовах підвищених ризиків і недовіри, що стимулює превентивне укладання контрактів із жорсткими гарантіями або взагалі утримання від угод.

У таких умовах порушується ланцюг ділової репутації, оскільки реєстр судових рішень не завжди дає

зможу чітко ідентифікувати пов'язані компанії або історію підприємницької активності конкретних осіб. Це дає змогу "банкрутам за власним бажанням" легко повертатися до ринку через нові юридичні оболонки, уникаючи репутаційних санкцій.

Крім того, інвестиційна привабливість України істотно страждає від незахищеності прав інвесторів, які опиняються в зоні ризику знецінення активів унаслідок раптового та штучно ініційованого банкрутства підприємства-партнера. Особливо це стосується малого та середнього бізнесу, який не має достатніх ресурсів для юридичного захисту або впливу на судову систему.

Також має місце ефект недовіри до процедур банкрутства загалом, коли навіть об'єктивне банкрутство сприймається як прикриття махінацій. Це знижує готовність до взаємодії через інструменти санації чи реструктуризації, ускладнюючи легітимні спроби відновлення діяльності підприємств.

У середньостроковій перспективі це поглиблює тінізацію економіки, оскільки частина суб'єктів намагається мінімізувати відкриту господарську активність через побоювання несправедливих втрат.

Таким чином, навмисне банкрутство — це не лише індивідуальний прояв зловживання, а фактор загальної інституційної деградації, що посилює економічну ентропію, руйнує довіру до ринку і гальмує приплив інвестицій.

Актуальність емпіричної оцінки економічного впливу навмисного банкрутства полягає в необхідності не лише якісного, а й кількісного осмислення втрат, які зазнають суб'єкти господарювання, фінансова система та держава внаслідок реалізації таких сценаріїв. Формалізація шкоди дозволяє обґрунтувати заходи протидії, скоригувати регуляторну політику та стимулювати профілактичний нагляд [10].

Для адекватної оцінки економічного впливу навмисного банкрутства застосовуються кілька взаємодоповнюючих підходів:

Кейс-аналіз — якісне дослідження конкретних випадків навмисного банкрутства із залученням судових матеріалів, аудиторських звітів, структури взаємовідносин з кредиторами, часової послідовності дій керівництва. Метод дозволяє ідентифікувати поведінкові патерни, типові схеми виведення активів і прихованої переуступки боргів.

Фінансове моделювання втрат, що являє собою побудову моделей недоотриманих доходів, прямих збитків та опортуністичних витрат на основі оцінки:

- вартості втрачених активів;
- частки незадоволених кредиторських вимог;
- податкових надходжень, які не були сплачені;
- вторинного ефекту (наприклад, втрати робочих місць, ланцюгові неплатежі тощо).

Порівняльний аналіз, тобто зіставлення рівня втрат у справах з ознаками навмисного банкрутства та об'єктивного банкрутства (за аналогічними галузями або регіонами) для ідентифікації специфічних збитків, пов'язаних саме з умисністю.

Індекс тінізації активів, це розрахунок умовної частки активів, які "зникають" з балансу підприємства протягом 6—12 місяців до відкриття провадження у справі про банкрутство, у порівнянні з галузевою нормою. Цей індикатор вказує на ймовірну присутність шахрайських дій.

Зазначені методи не лише дають змогу здійснити оцінку масштабів проблеми, а й можуть бути інтегровані в систему попереджувального ризик-менеджменту, дозволяючи ідентифікувати потенційно навмисні сценарії банкрутства до початку судової процедури.

Реалізація навмисного банкрутства призводить до значних прямих та непрямих економічних втрат, які за відсутності ефективного реагування акумулюються у фінансовій системі як кумулятивний ризик. Оцінка таких втрат дозволяє конкретизувати масштаб впливу цього явища та посилити аргументацію для зміни регуляторної політики [11].

Для держави втрати проявляються насамперед у вигляді недоотриманих податкових надходжень, які в середньому становлять 20—40 % від обсягу активів підприємства перед поданням заяви про банкрутство, залежно від галузі; непогашених зобов'язань перед державними фондами, зокрема ЄСВ, ПФУ та ФСС, які залишаються без компенсації; а також непланових витрат бюджету на виконання соціальних зобов'язань, зокрема виплат по безробіттю, покриття витрат на реструктуризацію боргів та інші механізми підтримки, що активуються у зв'язку зі звільненням персоналу внаслідок ліквідації підприємства.

За даними експертних оцінок, у випадках навмисного банкрутства фактична частка задоволених податкових вимог не перевищує 5—7 %, тоді як в об'єктивних справах цей показник сягає 20—25 %.

Для приватного сектору втрати мають наступну структуру: втрати основного боргу та нарахованих відсотків, при цьому у 87 % випадків кредитори в Україні не отримують жодних повернень у справах з ознаками навмисності; зрив ланцюгів постачання та втрата ділової активності внаслідок зниження довіри до контрагентів; а також непрямі витрати на юридичний супровід, участь у спорах і спроби повернення активів, які у понад 70 % кейсів визнаються безповоротними, згідно з практикою банківського сектору.

Особливо показовим є приклад виведення активів через механізм фіктивного боргу, коли кредитором виступає пов'язана структура, яка отримує пріоритет у черговості задоволення вимог, а справжні кредитори отримують нульовий розподіл.

Загалом, за даними Національної асоціації арбітражних керуючих, щорічні непрямі втрати від навмисного банкрутства в Україні оцінюються в межах 8-10 млрд грн, що співставно з витратами державного бюджету на окремі галузі соціальної сфери.

Таким чином, навмисне банкрутство несе не лише юридичну загрозу, а й пряму макроекономічну шкоду, знижуючи ефективність фіскальної політики, кредитного ринку та стабільності ділового середовища.

Аналіз конкретних кейсів навмисного банкрутства в Україні дозволяє виявити типові сценарії зловживань, що реалізуються у правовому полі, а також продемонструвати глибину економічних втрат, які зазнають як приватні, так і публічні інститути [12].

Кейс 1. ПрАТ "М.", харчова промисловість, Київська область (2021—2023). Підприємство з річним оборотом понад 250 млн грн за пів року до подання заяви про банкрутство реалізувало основні виробничі потужності за заниженою вартістю дочірній компанії, зареє-

строваній на фізичну особу з управлінської команди. Паралельно створено фіктивну кредиторську заборгованість у розмірі 80 млн грн перед афілійованою юридичною особою, яка й виступила ініціатором справи про банкрутство.

У процедурі ліквідації кредитори першої та другої черги (включно з працівниками та податковими органами) отримали менше ніж 2 % від заявлених вимог. Розслідування, ініційоване Нацполіцією, було закрито через "відсутність складу злочину", оскільки трансакції оформлені формально коректно. Бізнес продовжив функціонування під новою юридичною особою на тих самих виробничих площах.

Кейс 2. ТОВ "І.Л.", логістичний сектор, Львівська область (2020—2022). Компанія, яка виконувала державні контракти на перевезення гуманітарної допомоги, перед оголошенням банкрутства перевела понад 40 % грошових активів у вигляді авансових платежів за договором на розробку програмного забезпечення із фіктивною ІТ-компанією. Після подання заяви про банкрутство, ці кошти були виведені на рахунки за кордоном.

У межах справи про банкрутство було заявлено понад 120 млн грн кредиторських вимог, з яких задоволено 0 грн. Попри очевидні ознаки фіктивних трансакцій і збитків бюджету, кримінальне провадження не було відкрито, оскільки компанія ІТ-підприємця юридично існувала, а сам договір не було визнано нікчемним у суді.

Аналіз кейсів показує, що типовими ознаками навмисного банкрутства є передбанкрутне виведення активів на афілійовані структури, формування фіктивного боргового навантаження з метою заміщення реальних кредиторів, правова непідконтрольність інструментів доведення умислу, а також збереження фактичного контролю над бізнесом у межах нової юридичної форми.

Ці приклади ілюструють системну слабкість правозастосовної практики та потребу в запровадженні незалежного аудиту трансакцій перед банкрутством, реєстрів афілійованих осіб і механізмів автоматичного блокування підозрілих активів у момент подання заяви.

Економічні наслідки навмисного банкрутства не обмежуються безпосередніми втратами окремих підприємств або бюджетних надходжень. Це явище має ширший системний вплив, що зачіпає суміжні галузі, дестабілізує ділове середовище та відображається на ключових макроекономічних індикаторах [13].

Перш за все, суміжні галузі, які перебувають у відносинах із підприємством-банкрутом, страждають від розриву ланцюгів постачання, зниження обсягів виробництва, втрати контрактів і зростання дебіторської заборгованості. Наприклад, у разі банкрутства великої логістичної компанії в зоні ризику опиняються не лише безпосередні перевізники, а й постачальники пального, СТО, ІТ-підприємці, банки та страхові компанії.

За оцінками досліджень, ефект мультиплікатора негативного впливу у таких випадках становить 1,7—2,3: тобто кожна гривня втрати на рівні основного підприємства генерує додаткові 1,7—2,3 грн втрат у пов'язаних секторах. У періоди економічної нестабільності або скорочення споживчого попиту цей ефект посилюється.

На макроекономічному рівні навмисне банкрутство сприяє зниженню загального рівня інвестиційної активності, особливо в секторах з підвищеною концентрацією судових справ про неплатоспроможність, таких як будівництво, транспорт і аграрний сектор. Воно також провокує зростання рівня тінізації економіки, оскільки підприємці прагнуть мінімізувати відкриту господарську діяльність у середовищі, де відсутні ефективні механізми захисту від шахрайства. Наслідком є посилення фіскального тиску: держава змушена компенсувати втрати доходів через підвищення податкового навантаження на добросовісний бізнес. Окрім того, фіксується погіршення показників ділової довіри та посилення очікувань економічної нестабільності серед учасників ринку.

У довгостроковій перспективі поширення навмисного банкрутства впливає і на інституційну спроможність держави, адже формує у суспільстві уявлення про безкарність зловживань та нерівність умов для ведення бізнесу. Це підриває основи економічного зростання, незалежно від окремих антикризових заходів уряду.

Навмисне банкрутство, це не лише проблема корпоративного рівня, а індикатор системної дисфункції, який сигналізує про розбалансованість механізмів контролю, правосуддя та економічної координації в державі.

З огляду на масштабні економічні втрати та системний характер ризиків, пов'язаних із навмисним банкрутством, важливими завданням є розробка ефективних превентивних, інституційних і нормативних механізмів протидії. Відсутність дієвих інструментів наразі формує середовище безкарності, що лише стимулює подальше поширення зловживань [7].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В результаті дослідження ми прийшли до висновку, що лише системний підхід дозволить не лише знижувати збитки, але й відновити довіру до процедур банкрутства як механізму ринкової рівноваги, а не інструменту економічного шахрайства.

Ефективна протидія навмисному банкрутству вимагає системного підходу, що охоплює моніторинг ризиків, правове вдосконалення та інституційні зміни. Впровадження системи раннього виявлення загроз із використанням фінансових індикаторів і поведінкових маркерів дозволить своєчасно реагувати на потенційно шахрайські дії.

Потрібне також посилення відповідальності: конкретизація ознак умислу у Кримінальному кодексі, можливість конфіскації майна бенефіціарів та заборона займати керівні посади для осіб, причетних до зловживань.

Контроль за арбітражними керуючими слід посилити через незалежний нагляд, аудит трансакцій до банкрутства та перевірку конфлікту інтересів. Необхідна також ревізія законодавства з чітким визначенням навмисного банкрутства й розширенням прав кредиторів.

Додатково слід підвищувати професійну підготовку посадовців і залучати міжнародний досвід. Лише комплексний підхід дозволить мінімізувати економічні втрати та відновити довіру до процедури банкрутства як інструменту ринкової рівноваги.

На нашу думку, протидія навмисному банкрутству має носити комплексний характер, поєднуючи інструменти аналітики, права, управління ризиками та відповідальності.

Література:

1. Бродовська О. Г. Шухманн В. А. Навмисне банкрутство як об'єкт економічної експертизи. Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція "Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія". 2020. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41077/1/124.pdf> (дата звернення: 08.07.2025).
2. Олійничук О., Ронська О. Протиправні дії у сфері банкрутства: концептуальні та порівняльно-правові аспекти. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 1 (29). DOI:10.35774/app2022.01.063
3. Гой В. В. Причини та види протиправних банкрутств в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2013 № 10. С. 94—98. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2013/24.pdf (дата звернення: 07.07.2025).
4. Juskaite G. Intentional bankruptcies and methods of detection. Accounting Theory and Practice. 2022. № 26. С. 91—104. DOI: <https://doi.org/10.15388/batp.2022.47>
5. Боднар Т., Кушта С. Аналіз впливу ознак навмисного банкрутства на економічну стійкість підприємств: економічно-аналітичний підхід. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences. 2024. № 332 (4), С. 143—149. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-21>
6. Міщенко Т. М. Умови та особливості проведення судово-економічної експертизи у справах про доведення до банкрутства. Економіка та суспільство. 2021. № 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-6>
7. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: наказ Мінекономіки України від 19 січ. 2006 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0010557-01#Text> (дата звернення: 05.07.2025).
8. Пашинська І. В. Організаційно-тактичні особливості розслідування організованої злочинності у сфері економіки. Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 47): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна — м. Переворськ, Польща, 8-9 лютого 2023 р.). С. 80—83. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/58f36cbe-da19-429e-8c59-bfa9d0ff7713> (дата звернення: 04.07.2025).
9. Ількова Н. В. Макроекономічні аспекти функціонування інституту банкрутства. Економічний простір. 2018. № 133. С. 57—68. DOI:10.30838/P.ES.2224.-050718.57.70 URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/224> (дата звернення: 04.07.2025).
10. Проскуріна, Н. М.; Товчигречка, А. Я. Методи діагностування банкрутства підприємства. The XI International Science Conference "Implementation of modern science in practice", November 29-December 01, San Francisco, USA. 504 P. 163. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/57284/1/>

%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%BA.%D0%A1%D1%96%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B0%2C%20%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%2C%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B4%202021.pdf#page=164 (дата звернення: 05.07.2025).

11. Майборода О. Є., Косарева І. П., Лесняк А. О. Платоспроможність підприємства та формування системи її забезпечення. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 18. С. 256—260. URL: <http://globalnational.in.ua/archive/18-2017/49.pdf> (дата звернення: 06.07.2025).

12. Шулешов, Ю. О. Вещепура, Н. В. Причини та наслідки банкрутств підприємств України. Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ. 2018. URL: https://kuk.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/konfer_2018_part6.pdf#page=151 (дата звернення: 05.07.2025).

13. Томич, Б. Д. Банкрутство підприємства: механізм визначення і шляхи подолання (Doctoral dissertation) 2024, Тернопіль. С. 220-28. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/51722/1/%D0%A2%D0%9E%D0%9C%D0%98%D0%A7%20%D0%91.%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%B741.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).

References:

1. Brodovs'ka, O.H. and Shukhmann, V.A. (2020), "Intentional bankruptcy as an object of economic expertise", *Mizhnarodna naukovo-praktychna Internet-konferentsiia "Oblik, opodatkuvannia i kontrol': teoriia ta metodolohiia"* [International scientific and practical Internet conference "Accounting, taxation and control: theory and methodology"], available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41077/1/124.pdf> (Accessed 08.07.2025).

2. Olijnychuk, O. and Rons'ka, O. (2022), "Illegal actions in the field of bankruptcy: conceptual and comparative legal aspects", *Aktual'ni problemy pravozaivstva*, vol. 1 (29). DOI:10.35774/app2022.01.063

3. Hoj, V.V. (2013), "The causes and types of illegal bankruptcies in the economy of Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 94—98, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2013/24.pdf (Accessed 07.07.2025).

4. Juskaite, G. (2022), "Intentional bankruptcies and methods of detection", *Accounting Theory and Practice*, vol. 26, pp. 91—104. DOI: <https://doi.org/10.15388/batp.2022.47>

5. Bodnar, T. and Kushta, S. (2024), "Analysis of the impact of signs of intentional bankruptcy on the economic stability of enterprises: an economic and analytical approach", *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, vol. 332 (4), pp. 143—149. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-21>

6. Mischenko, T.M. (2021), "Conditions and features of carrying out a forensic economic examination in cases of bringing to bankruptcy", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-6>

7. Ministry of Economy of Ukraine (2006), Order "Methodological recommendations for identifying signs of insolvency of an enterprise and signs of actions to conceal bankruptcy, fictitious bankruptcy or bring it to bankruptcy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0010557-01#Text> (Accessed 05.07.2025).

8. Pashyns'ka, I.V. (2023), "Organizational and tactical features of the investigation of organized crime in the field of economics", *Aktual'ni doslidzhennia pravovoi ta istorichnoi nauky* (Vypusk 47): materialy Mizhnarodnoi naukovoï internet-konferentsii [Current research in legal and historical science (Issue 47): materials of the International scientific Internet conference], Ternopil', Ukraine, Perevors'k, Poland, pp. 80—83, available at: <https://dspace.univd.edu.ua/items/58f36cbe-da19-429e-8c59-bfa9d0ff7713> (Accessed 04.07.2025).

9. Il'kova, N.V. (2018), "Macroeconomic aspects of the functioning of the institution of bankruptcy", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 133, pp. 57—68, available at: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/224> (Accessed 04.07.2025). DOI:10.30838/P.ES.-2224.050718.57.70

10. Proskurina, N.M. and Tovchyhrechka, A.Ya. (2021), "Methods of diagnosing bankruptcy of an enterprise", *The XI International Science Conference "Implementation of modern science in practice"*, San Francisco, USA, November 29-December 01, available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/57284/1/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%BA.%D0%A1%D1%96%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B0%2C%20%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%2C%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B4%202021.pdf#page=164> (Accessed 05.07.2025).

11. Majboroda, O.Ye. Kosarieva, I.P. and Lesniak, A.O. (2017), "Solvency of an enterprise and the formation of a system for its provision", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 18, pp. 256—260, available at: <http://globalnational.in.ua/archive/18-2017/49.pdf> (Accessed 06.07.2025).

12. Shuleshov, Yu.O. and Vetsepura, N.V. (2018), "Causes and consequences of bankruptcies of enterprises in Ukraine", *Ekonomika i kul'tura Ukrainy v svitovykh hlobalizatsiynykh protsesakh:pozytsionuvannia i realii: tezy dopovidej III Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Economy and culture of Ukraine in world globalization processes: positioning and realities: abstracts of reports of the III International Scientific and Practical Conference], Kyiv, Ukraine, available at: https://kuk.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/konfer_2018_part6.pdf#page=151 (Accessed 05.07.2025).

13. Tomych, B.D. (2024), "Bankruptcy of the enterprise: mechanism of determination and ways of overcoming", *Doctoral dissertation*, Ternopil', Ukraine, available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/51722/1/%D0%A2%D0%9E%D0%9C%D0%98%D0%A7%20%D0%91.%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%B741.pdf> (Accessed 05.07.2025).

Стаття надійшла до редакції 14.07.2025 р.